

9. Øget politisk polarisering

Kilde: Demokrati i Krise, Hans Branner-
systeme 2023

Hal Koch (1904-1963), uddannet teolog og professor ved Københavns Universitet udgav i 1945 bogen "Hvad er demokrati?". Den opfattelse af demokrati som han her gjorde sig til talsmand for, er siden, når begrebet har været diskuteret, blevet stillet i modsætning til opfattelsen hos statsretseksperten Alf Ross (1899-1979) i bogen "Hvorfor demokrati?" (1946) (se også indledningen). Hvor Ross lagde vægt på styreform, var samtalen det centrale for Koch. Og med den øgede polarisering er det netop den demokratiske samtale der er truet.

Polarisering er en proces der, når det drejer sig om samfundsforhold, hentyder til at *holdninger* og *livsvilkår* bevæger sig mod yderpunkter, hvorved opdelingen mellem mennesker og sociale grupper bliver mere og mere skarp og midterfeltet udtyndes. Polarisering kan således dreje sig om øget social og økonomisk ulighed i et samfund. I afsnit 13.2 omtales den betydning *økonomisk* polarisering har for demokratiet. I det følgende er fokus på den *politiske* polarisering, og her tænkes på de holdninger der gør sig gældende hos vælgere og politikere.

Graden af politisk polarisering har indflydelse på mulighederne for at føre den demokratiske samtale som danskeren Hal Koch gjorde til et kerneelement i demokratiet (se billede og billedtekst). I den daglige omgang mellem mennesker er samtale kendetegnet ved at begge parter kommer til orde, at den ene part ikke dikterer den anden part bestemte løsninger, og at de gensidigt lytter til hinanden så der opstår en reel dialog. Overført til det politiske liv betyder samtale at politikere har en vis grad af respekt for modpartens synspunkter, er parat til at justere egen argumentation og er villige til at acceptere faktuelle oplysninger.

I praksis vil de nævnte vilkår sjældent være fuldt opfyldt selv i et velfungerende demokrati. Men, som omtalt tidligere, eksisterer ideelle demokratier ikke, og en rimelig grad af opfyldelse er tilstrækkeligt til at et givet samfund kan karakteriseres som demokratisk. Det vil derfor afhænge af det konkrete demokratiske samfund i hvor høj grad vilkårene for den politiske samtale er opfyldt. I den forbindelse kan det være gavnligt at skelne mellem de forskellige former for polarisering der præsenteres i de næste afsnit.

LÆSEFOKUS OG REPETITION – KAPITEL 9

1. Hvad betyder polarisering?
2. Kan du ud fra definitionen af polarisering finde et eksempel på polarisering? (Det kan fx være en politisk debat, en diskussion i klassen eller på skolen eller et helt samfund)
3. Hvad kendetegner en politisk samtale ifølge Hal Kochs ideal?

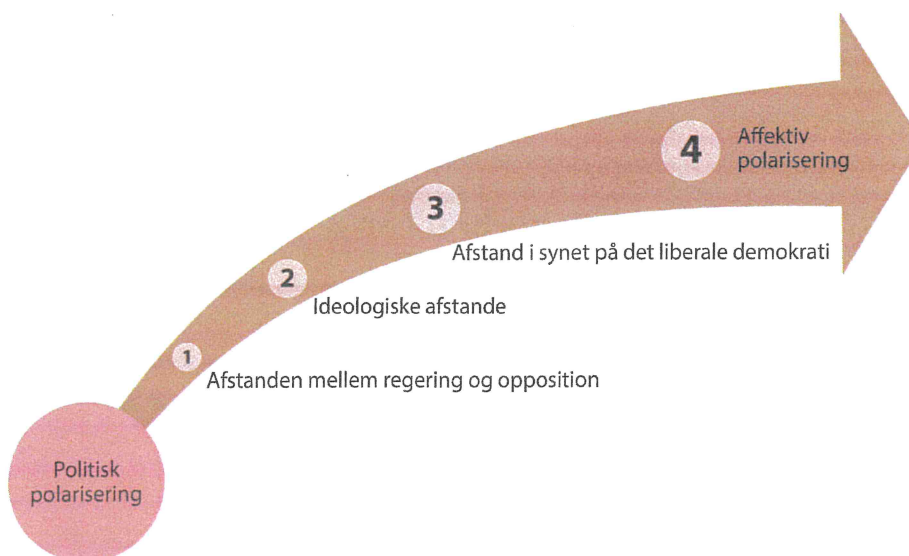
9.1 De milde former for polarisering: Afstande regering/opposition og mht. ideologi

Af figur 2.10 fremgår at man kan skelne mellem forskellige grader af politisk polarisering. Jo længere man bevæger sig mod affektiv polarisering jo vanskeligere vilkår for den demokratiske samtale.

De to øverste afstande (1 og 2) kendes i ethvert demokrati og bidrager som udgangspunkt kun til at gøre demokratiet levende. De udgør derfor ikke i sig selv en trussel mod demokratiet, men hvis afstandene bliver tilstrækkelig store, kan de udgøre en trussel mod den demokratiske samtale. Det sker hvis holdninger hos regering og opposition bevæger sig i så modsatte retninger at der ikke længere er basis for forhandlinger om spørgsmål hvor kompromiser ellers ville have været mulige. Samtalen vanskeliggøres yderligere hvis der er klare ideologiske forskelle i samfundet, og hvis disse forskelle kommer til udtryk hos hhv. regering og opposition. En polarisering af denne art ville i Danmark finde sted hvis vi i stedet for en vekslen mellem regeringer ledet af Venstre/konservative og socialdemokrater fik en vekslen mellem Liberal Alliance og Enhedslisten fordi de to sidstnævnte partier var blevet de største i Folketinget. Samtale mellem regering og opposition ville på det nærmeste forstumme, og valgresultater ville føre til et totalt opgør med en hidtidig politik, herunder traditionen med brede **forlig**.

Selv om ideologiske forskelle dominerer i en stats politiske liv behøver de ikke – i hvert fald på kort sigt – at indebære en trussel mod demokratiet. Det forholder sig dog anderledes hvis politiske partier, som tilfældet var tidligere i mange vesteuropæiske stater, repræsenterer ideologier der indeholder en forkastelse af demokratiet. Under Den Kolde Krig gjaldt det de kommunistiske partier, der i perioder havde en forholdsvis stor vælgermæssig tilslutning, samtidig med at de af andre partier blev betragtet som redskab for en udenlandsk, totalitær stat. Den politiske afstand til de øvrige partier var derfor stor, men på grund af at deres marginale stilling i

Figur 2.10 Grader af politisk polarisering

kampen om den politiske magt førte deres repræsentation i parlamenterne ikke til en generel polarisering af **det politiske system**, snarere tværtimod – de øvrige partier rykkede tættere sammen. Især før 2. Verdenskrig spillede **fascistiske** partier en lignende rolle.

LÆSEFOKUS OG REPETITION – AFSNIT 9.1

Gør rede for de to milde former for polarisering. Inddrag gerne eksempler fra det politiske landskab i Danmark og/eller Europa.

9.2 De hårde former: Synet på demokrati og affektiv polarisering

Truslen mod demokratiet kommer i dag fra de former for polarisering der hører til i den hårde ende, dvs. de former der udtryk for den største interne politiske splid. Og her kan man skelne mellem to former. Den ene vedrører accepten af den type demokrati der har været fremherskende i de vestlige lande: det **liberale demokrati**. Bør det erstattes af en anden type, ofte benævnt det illiberale demokrati, der markant afviger fra den hidtidige type? Den anden hårde form berører psykologiske forhold, idet den vedrører de følelsesmæssige konsekvenser af stærke modstridende politiske opfattelser i befolkningen. Hvis de skaber vrede og fjendtlighed, taler man

om affektiv polarisering. De to hårde polariseringsformer uddybes i det følgende.

Spørgsmålet om synet på det liberale demokrati har i de senere år skabt nye skillelinjer i takt med de mange nye partier der er opstået i sammenhæng med den populistiske bølge. Også disse partier bekender sig til en demokratisk styreform, men deres syn på hvad demokratiet indebærer, er på flere punkter afgørende forskelligt fra de traditionelle partiers. De er derfor ofte blevet "sat i skammekrogen" af de øvrige partier og ikke blevet talt med ved flertalsdannelsen i parlamenterne. Med den tidligere danske statsminister Poul Nyrup Rasmussens ord var de ikke stuerene (udtalelse om Dansk Folkeparti i 1999). Den politiske afstand har været så stor at de trods en betydelig størrelse blev holdt uden for de daglige politiske forhandlinger og de forlig der indgås.

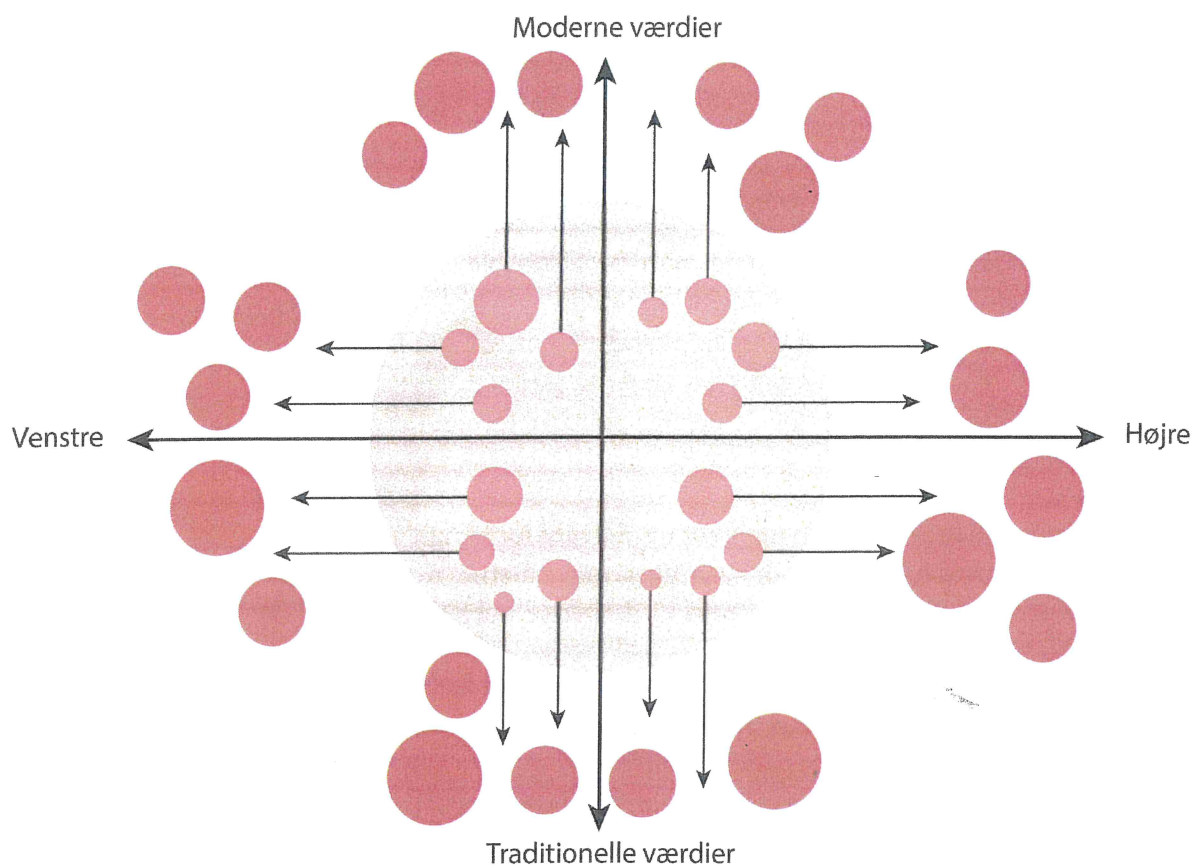
Mange steder er denne situation nu blødt op. Således for længst i Danmark og efterhånden også i Sverige, hvor 'Sverigesdemokratiene' trods stigende stemmetal længe var et parti der – også af de øvrige borgerlige partier – blev holdt uden for indflydelse.

Men trods tendensen til tilnærmelser mellem de gamle partier og de nye populistiske vil den politiske afstand vedblive med at være stor, hvilket er blevet særlig tydeligt i de stater hvor populistiske partier har fået regeringsmagt. Afstanden hænger ikke kun sammen med forståelsen af hvad demokrati er, men også med de politiske spørgsmål populisterne lægger vægt på. Bl.a. derfor har det været nødvendigt at måle afstanden mellem partierne på en ny måde.

Selv om man kan skelne mellem højre- og venstrepopulisme, er det ikke altid let at placere de populistiske partier på den traditionelle højre-venstre akse. Deres mærkesager betyder at partierne i højere grad hører hjemme på den lodrette akse mellem traditionelle og moderne værdier (se herom figur 2.11 og figurteksten). Spørgsmål der er knyttet til denne akse, er som regel egnede til at gøre den demokratiske samtale vanskeligere. Og det forstærkes af at fokus for værdipolitikken til en vis grad har ændret sig.

I de senere år har den såkaldte identitetspolitik fået en mere fremtrædende placering i den offentlige debat. Meget tyder på at politiske uoverensstemmelser let bliver mere fastlåste i debatter knyttet til denne form for politik (jf. boksteksten). Hvis man tager udgangspunkt i nationens eller en etnisk gruppes interesser, får standpunkterne ofte en mere absolut karakter, end hvis der er tale om en erhvervsgruppes interesser, eller hvis udgangspunktet er en løst formuleret ideologi. Det samme gælder i en debat om religiøse, racemæssige og kønspolitiske spørgsmål. Diskussionen har en tendens til

Figur 2.11 Politisk polarisering på to akser

Det har traditionelt været almindeligt at indplacere holdninger til politiske spørgsmål på en vandret højre-venstre akse med liberalisme/konservatisme i den ene ende og socialisme i den anden. Det var muligt så længe økonomiske fordelingsspørgsmål stod i centrum for den politiske debat. De indtager stadig en vigtig plads, men såkaldte værdipolitiske spørgsmål (bl.a. indvandring, abort, kønspolitik) har i de seneste årtier fået større betydning og gør det nødvendigt at operere med en lodret værdipolitisk akse hvis alle vigtige forskelle i politiske holdninger skal illustreres. Polarisationen er i figuren vist ved at holdninger på begge akser flytter fra de små cirkler i midten af figuren (inden for den store cirkel) og ud mod aksernes endepunkter, hvor de større cirkler befinder sig. Men polarisationen består også i at den lodrette akse får større betydning idet de værdipolitiske holdninger som udgangspunkt er vanskelige at gøre til genstand for rationel demokratisk samtale og kompromiser, jf. omtalen af identitetspolitikken.

at snævres ind til et for og imod uden plads til de nuancer der kendetegner en demokratisk samtale.

Heroverfor kan anføres at identitetspolitikken også indeholder et krav om anerkendelse som ligeværdig og ligestillet, hvorved den sigter på at give hidtil marginaliserede grupper bedre ulighed for at deltage i demokratiet. Det gælder ikke mindst for seksuelle og religiøse (især muslimske) mindretal.

IDENTITETSPOLITIK SOM TRUSSEL MOD DEN DEMOKRATISKE SAMTALE

Kort fortalt er identitetspolitik, at man fravælger ideen om det fælles og universelle og i stedet lader identitet og gruppetilhørsforhold være afgørende for ens dømmekraft. Konsekvensen er, at man bliver stærk og ensrettet indadtil i gruppen, men konfliktskabende udadtil.

Herhjemme tænker vi nok mest identitetspolitik som noget venstreorienteret. Men identitetspolitik findes på både højrefløjen og på venstrefløjen. På venstre-fløjen handler det om køn, seksualitet eller etnicitet, mens den på højrefløjen næsten altid knytter sig til forestillingen om folket, nationen eller religionen. For venstrefløjen er det primært et opgør med den hvide, heteroseksuelle mand. For højrefløjen er det en kamp mod eliter, globalisering og modernitet. For begge dele er det et oprør mod meritokrati, universalisme og – fornuft.

Det burde være en selvfølge, at intet argument skal kunne vinde fremme, hvis det bliver fremsat under trusler eller ved henvisning til magt, privilegier eller sandheder, der har karakter af åbenbaringer. Man bør ikke kunne få ret med henvisning til Gud, traditionen, vanen eller magten. Man kan kun have ret, hvis man har et argument, der er stærkere end andre tilgængelige argumenter. Det er denne ellers vældigt løfterige mekanisme, identitetspolitikken udfordrer.

Tidligere forlagsdirektør Morten Hesseldahl: "Identitetspolitikken er reel og et stort problem", Politikens kronik, 13.3.22 (uddrag).

Den største afstand mellem standpunkter og dermed den højeste grad af politisk polarisering finder man imidlertid når der er tale om den såkaldte affektive polarisering. Her bevæger man sig over på det mere psykologiske område, hvor modsatte standpunkter ikke kun gør den politiske samtale vanskelig eller umulig, men fører til at de parter der indtager dem, udvikler stærkt negative følelser over for hinanden, evt. direkte hadefulde. Herved udelukkes al kommunikation på tværs af de politiske skel, både på det private niveau, hvor familier og hidtidige omgangskredse splittes, og i de demokratisk valgte organer, hvor argumenter udelukkende vurderes ud fra hvem der fremsætter dem, mens indholdet og sandhedsværdien ikke tages alvorligt.

Det er oplagt at en sådan tilstand med maksimal distance i standpunkter og holdninger i voldsom grad er skadelig for demokratiet og for muligheden for at det politiske liv kan udfolde sig på normal vis. I virkeligheden er den affektive polarisering udtryk for en særlig uheldig bagside af vilkårene i en demokratisk stat hvor alle synspunkter, også de mest ekstreme, kan komme

til udtryk. I kapitel 10 belyses nærmere hvilke årsager der kan ligge bag denne form for polarisering, der naturligvis kan gøre sig gældende i større eller mindre grad.

LÆSEFOKUS OG REPETITION – AFSNIT 9.2

1. Gør rede for polarisering i forhold til synet på det liberale demokrati. Inddrag her figur 2.8 til at forklare de forskellige opfattelser af demokrati, der kan give anledning til polarisering.
2. Gør rede for affektiv polarisering. Giv et eksempel på en politisk konflikt, som er affektivt polariseret.
3. Forklar forskellen på de to akser i figur 2.10 (traditionel-moderne og venstre-højre) og giv to eksempler på, at temaerne der nævnes i figurteksten, bevæger sig i retning af en polariseret debat.

Opgaver til dette kapitel findes i iBogen demokratiikrise.systime.dk i slutningen af kapitel 9.